JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Koskinen-Koivisto, Eerika; Hytönen, Kirsi-Maria

Title: Kerrostuneet tulkinnat : vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Kaisa Vehkalahti, Essi Jouhki, Sanna Lipkin, Johanna Sitomaniemi-San, Tiina

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Please cite the original version:

Koskinen-Koivisto, E., & Hytönen, K.-M. (2022). Kerrostuneet tulkinnat : vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa. In K. Vehkalahti, E. Jouhki, S. Lipkin, J. Sitomaniemi-San, & T. Kuokkanen (Eds.), Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen : monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä (pp. 137-161). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallisia tutkimuksia, 288. https://oa.finlit.fi/site/books/m/10.21435/ht.288/

https://doi.org/10.21435/ht.288

Kerrostuneet tulkinnat

Vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa

Eerika Koskinen-Koivisto
https://orcid.org/0000-0001-9056-4982

Kirsi-Maria Hytönen
https://orcid.org/0000-0003-3460-7508

Lapsuuden historian tutkijat korostavat lapsuusmuistojen tutkimisen haasteena sitä, miten muistot rakentuvat aina suhteessa aikuisten näkökulmaan.[1] Lisäksi niissä näkyy kussakin kulttuurissa vallitsevat kulttuuriset käsitykset ja ideaalit. Sellainen voi olla esimerkiksi länsimainen 1900-luvulla muodostunut kertomus lapsuudesta onnellisuuden ja viattomuuden aikana, jota kuvataan nostalgisena[2], sekä lapsuuden perheestä onnen ja harmonian tyyssijana.[3] Vaikeiden ja kipeiden lapsuusmuistojen artikuloiminen ja sanoittaminen osaksi omaa lapsuuskertomusta ja menneisyyskäsitystä ei siksi ole yksinkertainen tehtävä kertojalle eikä kuuntelijalle ja tulkitsijalle. Esimerkiksi lapsuudessa koetut laiminlyönnit ja voimakkaat tunteet kuten pelko muistetaan usein ruumiillisena kokemuksena. Joskus näitä kokemuksia on erittäin vaikea sanallistaa, eikä niiden mieleen palauttaminen ole miellyttävää eikä toivottavaa.

1 Esim. Tuomaala 2004; Savolainen 2015; Fass 2010.
2 Esim. Korkiakangas 1996; Goldson 2004; James, Jenks & Prout 2015.
3 Esim. Finnegan 2006.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Usein kertomukset lapsuuden vaikeista kokemuksista purkautuvat ja muotoutuvat vasta aikuisena, jolloin niihin sekoittuu myöhemmän elämän kokemuksia ja aikuisen tulkintaa. Eri tilanteissa tulkinnat lapsuuden kokemuksista voivat myös vaihdella ja olla ristiriidassa keskenään.

Tässä luvussa[4] tarkastelemme vaikeiden lapsuusmuistojen ja kokemusten tutkimisen metodologisia haasteita muistitietotutkimuksessa, jossa käytetään haastatteluilla kerättyjä aineistoja. Käsittelemämme aineistot on tuotettu tutkimushankkeissa, joissa tarkastellaan muistoja sijaishuollossa vietetystä lapsuudesta sekä kokemuksia perheen hajoamisesta ja kodin menetyksestä toisen maailmansodan aikana. Muistitietohaastattelut on molemmissa tapauksissa toteutettu haastateltavien kotona yksilöhaastatteluina. Haastattelut on tallennettu äänitteinä ja litteroitu.

Eerika Koskinen-Koivisto etsi haastateltavaksi sotalapsena olleita suomalaisia, jotka olivat palanneet takaisin suomalaiseen perheeseensä ja olivat halukkaita muistelemaan elämäänsä. Haastateltavat olivat verrattain iäkkäitä (80–85-vuotiaita) ja jakaneet kokemuksiaan jo aiemmin muiden sotalasten kanssa osallistumalla esimerkiksi vertaistapaamisiin ja yhdistystoimintaan.

Kirsi-Maria Hytönen on pohtinut aineiston tuottamisen lähtökohtia kahdessa erilaisessa hankkeessa, laajemmassa lastensuojelun kaltoinkohtelun historiaa selvittäneessä hankkeessa[5] ja omassa sijaishuollossa eläneiden vanhemmuutta tarkastelevassa tutkimushankkeessaan. Jälkimmäistä hanketta varten hän haastatteli 1950–1990-luvuilla lapsuuttaan sijaishuollossa viettäneitä. Tutkimuksen aiheena olivat erityisesti vanhemmuuteen liittyvät kysymykset, mutta haastattelukutsussa mainittiin kiinnostus koko elämäntarinan kuulemiseen. Osallistujat ovat syntyneet vuosina 1940–1985 (syntymävuodet on merkitty viiden vuoden tarkkuudella anonymiteetin säilyttämiseksi). Litterointivaiheessa haastatteluista on poistettu kaikki ihmisten tai paikkojen nimet ja muut

4 Kirsi-Maria Hytönen työskenteli tätä kirjoittaessaan Koneen Säätiön rahoituksella. Eerika Koskinen-Koivisto keräsi aineistonsa työskennellessään Emil Aaltosen säätiön rahoittamana tutkijana ja viimeisteli tekstiä työskennellessään SENSOMEMO-hankkeessa (SA, päätösnumero 334247). Kiitämme tutkimuksen mahdollistaneita rahoittajia.

5 Hytönen ja muut 2016.

https://doi.org/10.21435/ht.288

tunnistetiedot, eikä ääninauhoja käytetä tutkimukseen. Tähän tekstiin valikoimme esimerkkejä kummastakin tutkimuksesta. Käytämme haastateltavista pseudonyymejä.

Pohdimme tekstissämme muistitietohaastattelua vaikeiden lapsuusmuistojen tutkimisen menetelmänä. Ensin pureudumme tutkimuksen asetelmaan ja haastattelutilanteeseen sekä turvallisen haastatteluympäristön luomiseen. Tarkastelemme empatian merkitystä ja rajoja sekä sen osoittamista haastattelutilanteissa. Käsittelemme myös tutkijan roolia sensitiivisen aineiston tulkinnassa sekä tutkijan eettis-moraalista vastuuta siitä, mitä ja minkälaisia mahdollisia negatiivisia prosesseja hänen haastattelutoimintansa voi haastateltavassa aiheuttaa. Korostamme lapsuusmuistojen monikerroksisuutta ja moniäänisyyttä sekä lapsen ja aikuisen näkökulmien limittymistä.[6] Pohdimme, miten vaikeista lapsuusmuistoista voi kertoa ja miten hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurit näyttäytyvät muistitietohaastatteluissa.

Olemme lukeneet aineistoja kerroksellisen ja kontekstuaalisen lähiluvun[7] keinoin kiinnittäen huomiota siihen, miten kertoja kuvaa lapsuutensa kokemuksia ja maailmaa, miten hän liikkuu eri aikatasojen välillä tulkiten kokemuksiaan jälkikäteen, mistä kerrotaan suoraan ja mitä jää rivien väliin. Kertojan kokemusten ilmaisun lisäksi olemme pohtineet myös meissä heränneitä reaktioita ja tunteita, mitä voisi nimittää muistelukerronnan refleksiiviseksi ja affektiiviseksi luennaksi. Näitä huomioita ja tulkintoja olemme työstäneet yhdessä keskustellen. Kuvaamme tekstissämme yhdessä lukemisen prosessia, jonka kautta löysimme uusia tulkintoja ja näkökulmia aineistoon. Tutkijoina ja kanssaihmisinä koemme, että vaikeiden lapsuuskokemusten esiin nostaminen ja tarkastelu laajenee lapsuuden historian tutkimisen kontekstissa eettiseksi velvollisuudeksi. Siksi vaikeita lapsuusmuistoja on tärkeää tarkastella yksilön ja yhteisön sekä kertojan ja kuulijan välisenä vuorovaikutuksellisena prosessina, jonka kerroksellisuutta on olennaista analysoida.

6 Tuomaala 2004; Fass 2010; Savolainen 2015.
7 Ks. esim. Hynninen 2017.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Sensitiiviset aiheet ja tutkimusasetelman rakentaminen

Vaikeiden lapsuusmuistojen tutkiminen edellyttää tutkijalta kokonaisvaltaista eettis-moraalista vastuuta tutkimuksen tekemisen seurauksista. Toisaalta on yhteiskunnallisesti tärkeää tuoda esiin vaikeita lapsuuskokemuksia ja koettuja epäkohtia, esimerkiksi lapsiin kohdistuvaa vallankäyttöä. On kuitenkin myös huomioitava, että raskaiden kokemusten muistelu on kuormittavaa ja että näihin kokemuksiin liittyy myös muiden ihmisten näkökulmia ja oikeuksia, joita on niitäkin kunnioitettava. Tutkittavan suojaaminen on tärkeää, ja siksi tutkittavan hyvinvointiin ja tietosuojaan, erityisesti tutkimusaineistojen tallentamiseen, saatavuuteen ja suojaukseen liittyvät kysymykset tuleekin ottaa huomioon jo silloin, kun tutkimusasetelmaa vasta rakennetaan.

Muistitietohaastattelun huolellinen suunnittelu on erityisen tärkeää silloin, kun haastattelun aihe on sensitiivinen tai traumaattinen. Tutkijan on pohdittava ennalta tarkasti, miten rajata tutkimus ja miten aihetta kuvataan sen otsikossa ja kuvauksessa. Tärkeää on myös kiinnittää huomiota tutkimus- ja haastattelukysymysten muotoiluun ja siihen, millaisilla kysymyksillä tutkija lähestyy aihetta, millaiset kysymykset voivat toimia sulkevasti ja herättää torjuntaa tai millaiset rohkaisevat tai auttavat vastaajaa. Kirsi-Maria Hytönen on huomannut eroja lastensuojelun sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa ja siinä, millaisia vastauksia saadaan, kun vaikeita lapsuuskokemuksia lähestytään eri näkökulmista ja eri kysymyksillä. Kun hankkeen otsikossa oli sana ”kaltoinkohtelu” ja haastateltavat tiesivät sen olevan tutkimuksen aiheena, negatiiviset kokemukset hallitsivat haastattelujen sisältöjä. Myöhemmässä tutkimuksessaan Hytönen muotoili tutkimuksen otsikon ja tavoitteet niin, ettei niissä otettu kantaa kokemusten positiivisuuteen tai negatiivisuuteen. Jälkimmäisessä hankkeessa haastateltavien määrä oli melko pieni (11 haastateltavaa), mutta haastatteluaineiston sisältö vaikutti monipuolistuvan, kun kaltoinkohtelu ei korostunut jo ennalta.

Haastattelukysymysten sanavalinnat ohjaavat vastauksia myös muilla tavoin: sillä on merkitystä, kysytäänkö yksityistä, henkilökohtaista kokemusta vai puhutaanko yleisestä ajankuvasta. Vastauksena saadaan erilaisia lapsuusmuistoja riippuen siitä, kysytäänkö vaikkapa leikistä

https://doi.org/10.21435/ht.288

Kuva 1. Päiväkodit ovat toisen maailmansodan jälkeen syntyneille lapsille sukupolvikokemus, joka yhdistää suurta osaa ikäluokasta. Päiväkotimuistoihin kerrostuu usein myös myöhempiä, aikuisena muodostuneita tulkintoja varhaiskasvatukseen liittyvistä asioista. Lapset maalaavat päiväkodissa Oulussa vuonna 1961. Kuva: JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Kaleva/Museovirasto.

vai työstä tai turvallisuudesta vai peloista. Myös sillä voi olla vaikutusta, ohjaavatko kysymykset lapsen näkökulmaan vai aikuisen reflektoivaan tarkasteluun.

Kuten usein on laita muistitieto- ja elämäkertahaastatteluissa, myös vaikeista lapsuuskokemuksista kysyminen on hyvä aloittaa mahdollisimman avoimesti. Esimerkiksi sijaishuollossa vietettyä lapsuutta käsittelevät haastattelut aloitettiin aina samoin, kysymällä ”Millaiseen perhee-

https://doi.org/10.21435/ht.288

seen synnyit?". Avoin, neutraali kysymys toimi näissä haastatteluissa hyvin. Vaikka kaikilla kertojilla ei ollut muistoja biologisesta perheestään, heillä kaikilla oli kuitenkin oma sisäinen tarinansa, joko sijaishuollon papereista tai muilta ihmisiltä kuultu kertomus syntymäperheestään tai ainakin äidistään sekä sijoituksen syistä. Esimerkki havainnollistaa, miten avoin kysymys antaa kertojalle vapauden valita, mitkä asiat hän kertoo ja mitkä jättää kertomatta. Tällöin haastateltava saa puhua omin sanoin ilman kysymyksen sisältämää odotusta vastauksen sisällöstä. Vastaukset olivatkin erilaisia: kertoja saattoi keskittyä vain toiseen biologiseen vanhempaansa ja kertoa hänestä tai ohittaa syntymäperheen nopeasti ja alkaa kertoa jostain hänelle tärkeämmästä asiasta.

Vaikeiden ja traumaattisten kokemusten tutkijat ovat muistuttaneet, että lapsuusmuistojen kohdalla tulisi huomioida myös valoisia ja kannattelevia kokemuksia esimerkiksi selviämisen näkökulmasta.[8] Kysymyksenasettelu ohjaa muistelua ja sitä, millaisen katseen kautta menneisyyttä ja lapsuutta tarkastellaan. Ehkäpä joustavan kestävyyden, selviytymiskeinojen ja inhimillisen sitkeyden analysoinnin ei tarvitse tarkoittaa sankaruuden sädekehän rakentamista traumaattisiin kokemuksiin liittyvässä elämänkerronnassa, vaan se voi tarkoittaa näkökulmaa, joka huomioi myös vaikeisiin elämäntilanteisiin liittyvät valoisat muistot, ristiriidat ja ylipäänsä muistelukerronnan moniäänisyyden.

Haastattelutilanteen turvallisuus ja eettinen valppaus

Traumaattisten elämänkokemusten tutkijalta edellytetään, että hän ymmärtää haastateltavien hyvinvoinnin olevan ensisijaista.[9] Haastateltavan näkökulmasta tutkijalla on haastattelutilanteessa vaikutusvaltaa, jota tämä ei itse välttämättä hahmota tai tiedosta.[10] Vaikeista lapsuusmuistoista kertominen haastattelussa on mahdollista silloin, jos haastattelutilanne on turvallinen molemmille osapuolille. Turvallinen haas-

8 Ks. Schrump 2016; Hytönen & Malinen 2018; Koskinen-Koivisto 2022.
9 Laitinen & Uusitalo 2007, 119.
10 Hytönen & Malinen 2018, 134.

https://doi.org/10.21435/ht.288

tattelutilanne tarkoittaa luottamusta, yhteisymmärrystä (engl. *rapport*) haastattelijan ja haastateltavan välillä. Turvallisen haastattelutilanteen luominen on haastattelijan tehtävä. Se alkaa jo, kun ollaan ensimmäisen kerran yhteydessä haastateltavaan ja jatkuu tutkimustulosten julkaisemiseen asti – näin se siis ulottuu myös haastattelutilanteen ulkopuolelle.[11]

Ensimmäinen yhteydenotto haastateltaviin tapahtuu usein puhelimitse, minkä lisäksi lisätietoa voidaan antaa sähköpostitse. Tällaisissa tilanteissa haastattelija esiintyy ensisijaisesti tutkijana ja/tai hankkeen edustajana eikä vuorovaikutukseen sisälly eleitä tai muuta non-verbaalista viestintää tai epävirallista keskustelua toisin kuin kasvokkaisissa kohtaamisissa. Haastattelun sopimisessa voi myös olla mukana aihetta tuntevia yhteyshenkilöitä, jotka tuntevat toisen tai molemmat osapuolet ja toimivat apuna haastatteluajan ja paikan sopimisessa. Välittäjänä toimivat tahot voivat lisätä luottamuksen tunnetta ja vähentää etukäteisjännitystä, jonka toisilleen vieraiden haastattelijoiden ja haastateltavien välinen kohtaaminen mahdollisesti synnyttää. Ensimmäisen yhteydenoton merkitys on tärkeä erityisesti tiedonvälityksen kannalta. Tutkittavien oikea-aikainen informoiminen haastattelun sisällöstä ja sen sisältämien tietojen käytöstä on keskeinen osa tutkimusetiikkaa ja myös lakiin perustuvia henkilötietojen käytön tietosuojakäytänteitä.[12]

Tunteakseen olonsa turvalliseksi haastateltavan pitää voida luottaa siihen, että aineistoa tullaan säilyttämään ja käyttämään eettisesti, että hänen henkilötietonsa on suojattu ja että tutkija noudattaa vaitiolovelvollisuuttaan. Hänen tulee voida olla varma, että tutkija kunnioittaa hänen kertomustaan, ei väheksy eikä kontekstoi sitä epäolennaisella, vinouttavalla tavalla.[13] Turvallisessa haastattelutilanteessa haastateltava tietää, että hän voi ilmaista erilaisia tunteitaan, ja myös tutkija uskaltaa olla inhimillinen ja empaattinen reaktioissaan.[14] Haastattelijan kuuntelemaan virittynyt, tunnelmalle herkkä ja kertojaa kohtaan empaattinen asenne rakentaa luottamusta. Folkloristi Sofie Strandén esittää, että haastatteli-

11 Strandén 2009; Hytönen & Salenius 2016, 93; Suopajärvi ja muut 2019.
12 Hytönen & Salenius 2016.
13 Hytönen & Malinen 2018, 146.
14 Strandén 2009; Laitinen & Uusitalo 2007; Suopajärvi ja muut 2019.

https://doi.org/10.21435/ht.288

jan kuuntelijan rooli voi olla kuten perheenjäsenen.[15] Tärkeää on myös asiantuntijuus. Se ei tarkoita, että haastattelija asettuu haastateltavan yläpuolelle tiedollisella ylemmyydellä, vaan sitä, että kertoja tietää haastattelijan tuntevan hänen lapsuuskokemustensa historiallisen kontekstin ja aiheen taustat, on kiinnostunut juuri hänen kokemuksestaan ja ymmärtää hänen näkökulmansa haastattelun aiheeseen. Haastateltava voi tuntea, että häntä kuunnellaan tuntematta pelkoa siitä, että hänen kokemuksensa päälle tai ohitse puhutaan.[16] Tästä lähtökohdasta käsin voidaan luoda vuorovaikutuksessa yhteistä ymmärrystä haastattelun aiheesta.[17]

Merja Laitinen ja Taina Uusitalo käyttävät *eettisen valppauden* käsitettä: haastattelijalla on vastuu reagoida, jos haastattelutilanne ajautuu syvään tunnekuohuun tai traumoja esiin nostavaan tilaan. Vaikka tunteiden näyttäminen on sallittua turvallisessa haastattelussa, tilanne ei saisi aiheuttaa lisää pahaa oloa. Haastattelijan tehtävä on ohjata keskustelu ja kertomus eteenpäin lempeästi ja empaattisesti.[18] Toisinaan haastattelussa tulee eteen tilanne, jossa myös haastattelija reagoi voimakkaasti ja liikuttuu kuulemastaan.[19] Tunteiden näyttäminen on paitsi inhimillistä myös osa tiedostettua empaattista asennetta, jolla tarkoitetaan tapaa suhtautua toiseen ihmiseen ja hänen kokemuksiinsa ymmärtävästi.[20]

Aina empatian ja kuuntelemisen osoittaminen ei merkitse tunteiden ja ajatusten ilmaisua ääneen, vaan niitä voi osoittaa myös hiljaisuudella. Eerika Koskinen-Koiviston tekemissä haastatteluissa evakot ja sotalapset sekä heidän perheenjäsenensä kertoivat kokemuksista, jotka olivat jättäneet jälkensä koko perheen ja myös myöhempien sukupolvien elämään. Joskus kertomukset sisälsivät kuvauksia kipeistä, useiden sukupolvien päähän vaikuttavista menetyksistä, joiden kanssa kertojat olivat tottuneet elämään mutta joiden kuuleminen pysäytti ja mykisti haastattelijan niin, ettei empatian ilmaisemiselle löytynyt muuta keinoa kuin

15 Strandén 2009.
16 Ks. Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 150–151.
17 Hytönen & Salenius 2016, 91.
18 Laitinen & Uusitalo 2007, 322; Hytönen & Salenius 2016, 92.
19 Ks. esim. Suopajärvi ja muut 2019.
20 Hollan & Throop 2011, 2.

https://doi.org/10.21435/ht.288

pitkä hiljaisuus ja tilan antaminen; oli vain odotettava, että kertoja saisi itse valita, miten kertomus jatkuu ja millaisen lopun se saa. Tutkimusmenetelmien kuvauksissa on vaikeaa sanallistaa, millaisilla keinoilla empatiaa voi osoittaa, sillä niitä on haastavaa tai jopa mahdotonta jäljittää haastattelun tallenteelta. Ilmeet ja eleet eivät tallennu ääninauhalle, ja hiljaisuuksien pituutta ja painavuutta on vaikeaa osoittaa litteraatiossa tekstuaalisin keinoin. Tällaisissa tilanteissa olisi tärkeää purkaa haastattelutilanteeseen liittyviä tunteita esimerkiksi kenttäpäiväkirjaan.

Vaikeiden muistojen kuunteleminen ja kohtaaminen tutkijana vaatii empatiakyvyn lisäksi myös hiljaisuuden hyväksymistä ja hyödyntämistä. Tilan antaminen ja hiljaisuuden sietäminen eivät ole itsestään selviä taitoja edes etnografian ammattilaiselle. Sensitiivisten haastattelujen tekijän on opeteltava pitämään (pitkiä) taukoja ja odottamaan hiljaa kertojan ääntä. Hiljaisuus ei viesti siitä, että haastattelija ei kuuntelisi, vaan se voi merkitä haastateltavalle kuuntelijan läsnäoloa ja keskittymistä. Hiljaisuus myös luo merkityksiä: se voi toimia kunnioittavana eleenä ja empaattisena tekona etenkin vaikeiden kokemusten äärellä.[21] Toisinaan haastattelijan rooliin kuitenkin kuuluu esittää tulkinta tapahtuneesta tai pahoittelunsa. Joissakin tilanteissa tutkija voi olla vaikeiden lapsuuskokemusten ensimmäinen kuulija, jolloin hänen reaktioillaan on erityinen paino.[22] Tutkijan tehtävään ja eettiseen valppauteen kuuluu tunnistaa tällaiset tilanteet ja olla tarvittaessa mukana tunteella, inhimillisen vuorovaikutuksen keinoin.

Lapsuuskokemusten empaattinen kuunteleminen

Lapsuudesta kerrottaessa kertojan näkökulma ja ”ääni” vaihtelevat nykyhetkestä menneeseen. Vaikeista kokemuksista puhuessaan kertoja saattaa käyttää eleetöntä, ei-tunnepitoista raportointia ja sijoittaa itsensä ikään kuin kertomuksen ulkopuolelle.[23] Myös ajalliset hyppäykset, eri

21 Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019; Laitinen & Uusitalo 2007.
22 Ks. myös Suopajärvi ja muut 2019.
23 Esim. Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019.

https://doi.org/10.21435/ht.288

aikatasoilla liikkuminen ja epäkronologisuus ovat tavallisia piirteitä lapsuuden muistelulle. Eri aikakerrokset kulkevat kerronnassa usein limittäin. Aikuisen ja lapsen näkökulmat vaihtelevat usein ajallisen orientaation mukaan, eikä aina ole mahdollista hahmottaa, missä menee lapsena koetun ja aikuisen näkökulman ero.

Seuraavassa esimerkissä lapsen näkökulma ja aikuisen reflektio sekoittuvat yhdeksi kuvaukseksi. Esimerkkimme on lapsena huostaanotetun Tanjan haastattelusta. Neljävuotias Tanja ja hänen kaksi siskoaan sijoitettiin lastenkotiin odottamaan sijoitusperheen löytymistä, kun biologinen äiti ei enää alkoholiongelmansa vuoksi kyennyt huolehtimaan lapsistaan. Haastattelussa Tanja kuvasi tilannetta, joka (viimein) johti hänen ja hänen siskojensa lopulliseen huostaanottoon:

> Tanja: Ja se viimesin oli silleen, että ja itse asiassa mä muistan sen tilanteen. Kun isä oli reissutöissä, niin äiti aina päissään keksi, että nyt pitää lähteä, sillä on muita naisia että nyt me lähetään. Me ajettiin ja meitä pelotti. Me oltiin takapenkillä, ei ollut turvavöitä. – – Hän ajo holtittomasti, pelottavaa oli. – – Ja se keskimmäinen sisko sitten sanoi siinä, että tuo seuraava risteys on se mistä käännytään, mutta se olikin leirintäalue. Sitten siellä meidän äiti unohti nämä aikaisemmat murheet ja löysi sitten juomakaveria ja me oltiin siellä ilman ruokaa. Me oltiin menty sitten kysymään seuraavana aamuna siitä lähikahvilasta, että saisimmeko ruokaa. 4-, 8- ja 12-vuotiaat seisonu lakki kourassa niin siihen on soitettu poliisit. Sen muistan, että äiti on laitettu rautoihin ja hän on huutanut, että jumalauta penikat, että seuraavan kerran kun mä nään teidät niin mä tapan teidät. Sille reissulle me ollaan sitten jääty lastenkotiin.[24]

Kertoja kuvaa intensiivisesti äidin humalaista mustasukkaisuutta, autolla ajoa ja lasten pelkoa. Sisarusten yhteinen yö autossa ja nälkä äidin kadottua omille teilleen on tarina, jonka kuulija voi helposti kuvitella mielessään ja kuunnella empaattisesti. Kertoessaan lapsen näkökulmasta pelosta ja pelottavasta tilanteesta haastateltava myös rakentaa tarinaa

24 ”Tanjan” (synt. 1970–1975) haastattelu 14.9.2018, Pohjois-Pohjanmaa.

https://doi.org/10.21435/ht.288

aikuisen jälkikäteen siihen lisäämillä tiedoilla. Esimerkiksi turvavöiden puuttuminen takapenkiltä ei 1970-luvun lopulla ollut mikään ihme, mutta 2010-luvun kuuntelijalle se on selkeä turvattomuuden tunnetta lisäävä yksityiskohta. Leirintäalueen kahvilan henkilökunnan soittamat poliisit ja ”lakki kourassa” ruokaa pyytäneet lapset on myös kuvattu aikuisten katsomana. Kertomus päättyy muistoon äidin väkivaltaisesta uhkauksesta lapsiaan kohtaan; kertoja on sisaruksista nuorin, mutta muistaa tilanteen ja äidin huudon.

Edellisen kaltainen lainaus herättää kuuntelijassa tunteita. Vaikeiden lapsuusmuistojen kuunteleminen vaatiikin tutkijalta paitsi eettistä valppautta ja empaattista hereillä oloa myös empaattisuuden rajaamista. Lapsiin, yleensä viattomiin uhreihin kohdistunut kaltoinkohtelu, väkivalta tai traumaattiset tapahtumat herättävät voimakkaitakin säälin, myötätunnon tai jopa turhautumisen ja vihan tunteita.[25] Yliempaattisuuden riski on huomioitava, joskin raja sen ja turvallisen empaattisuuden välillä on henkilökohtainen ja liikkuva. Yliempaattinen reaktio voi kuitenkin herättää kertojassa liiallisia odotuksia, ja se voi kuormittaa haastattelijaa runsaasti ja vaikeuttaa työstä irrottautumista.[26] Tutkijan voimavaroja vaikeiden aiheiden äärellä vahvistaa omien tunteiden hyväksyminen osaksi tutkimusprosessia sen sijaan, että pyrkisi hiljentämään itsessä heränneet tunteet eikä reflektoisi niiden vaikutusta.[27]

Tämän luvun pitkään jatkuneessa yhteiskirjoittamisen prosessissa havaitsimme liukuneemme yliempaattisuuden rajan yli juuri edellisen esimerkin kohdalla. Ensimmäisissä aineistoanalyyseissa ja yhteisissä keskusteluissa olimme eläytyneet Tanjan kertomukseen ja lisänneet siihen aistielementtejä kuten pimeyden, jota siinä ei alun perin mainittu. Kirjoittamisprosessin aikana huomasimme ylitulkintamme ja palasimme aineiston äärelle tarkastamaan, mitä kertoja sanoi ja miten hän tilannetta tulkitsi. Yhteiskirjoittamisen prosessissa tutkijan roolin ja yliempaattisuuden reflektointi oli meille hyödyllinen oppimiskokemus.[28]

25 Laitinen & Uusitalo 2007.
26 Hytönen & Salenius 2016, 84–88; Suopajärvi ja muut 2019.
27 Suopajärvi ja muut 2019.
28 Keskustelimme aineiston tulkinnoista ja eläytymisestä Kipinä-kollektiivin työpajassa. Kiitos Kipinän jäsenille Kristiina Korjonen-Kuusipuro, Tiina Suopajärvi ja Pilvi Hämeenaho.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Lasten kokemukset, hiljaisuus ja vaikeneminen

Muistitietotutkijat eri puolilla maailmaa ovat tutkineet lapsuuteen liittyviä vaikeita ja kipeitä kokemuksia. Lasten muistot sodista ja erilaisten aseellisten konfliktien keskellä elämisestä kertovat esimerkiksi kodin, vanhempien ja perheenjäsenten menetyksistä ja arkielämän turvallisuuden järkkymisestä sekä sopeutumisesta uuteen ympäristöön.[29] Suomalaiset tutkijat ovat tarkastelleet erityisesti sotalasten ja evakoiden kokemuksia sekä toisen maailmansodan jälkeistä lapsuutta.[30] Erityisesti sodan ja rauhan paluun ajan lapsuuskokemuksia on viime aikoina tarkasteltu kulttuurisen muistin näkökulmasta.[31] Kulttuurinen muisti ymmärretään kollektiivisena, jaettuina tapoina ymmärtää menneisyyttä ja menneitä tapahtumia nykypäivässä. Kulttuurinen muisti ilmenee historian käsittelyssä esimerkiksi kirjallisuudessa ja populaarikulttuurissa sekä kulttuurisissa käytänteissä ja artefakteissa kuten muistojuhlissa ja muistomerkeissä. Nämä kulttuuriset syvärakenteet vaikuttavat myös yksilöiden elämänmuistoihin.[32]

Kulttuurisen muistin tarkastelu on saanut historian ja kulttuurin tutkijat pohtimaan hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurisia merkityksiä historian vaikeiden kokemusten muistelussa. Esimerkiksi Suomen lähihistoriassa toisen maailmansodan jälkeisen toipumisen ajanjaksoa on luonnehdittu *hiljaisuuden kulttuuriksi*[33]. Lastensuojelun epäkohtia puolestaan on lähestytty kollektiivisen vaikenemisen näkökulmasta.[34]

Hiljaisuus syntyy sekä yksilöiden että perheiden ja yhteisöjen vaikenemisesta. Usein lapset vaikenevat vaikeista kokemuksistaan suojellakseen vanhempiaan ja päinvastoin.[35] Lapsien vaikeneminen liittyy pelkoon ja häpeään vanhempien ja aikuisten reaktioista, aikuisten puolestaan ajatukseen unohtamisen välttämättömyydestä lapsen normaalin kehityksen

29 Ks. esim. Sheftel & Zembrycki 2010; Palmberger 2016; Morrison 2020.
30 Esim. Kuusisto-Arponen 2009; Kuusisto-Arponen 2011; Savolainen 2015; Malinen & Tamminen 2017; Laine-Frigren 2019.
31 Esim. Savolainen 2017; Savolainen 2018; Kivimäki 2018.
32 Savolainen 2017, 29–30.
33 Kivimäki 2018.
34 Hytönen ja muut 2016.
35 Esim. Sugiman 2004.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Kuva 2. Sotalasten muistot usein dramaattisesta, surullisesta lähtöhetkestä, oleskelusta sijoitusperheessä sekä paluusta kotimaahan ovat esimerkkejä muistoista, joihin voi limittyä monen eri aikakauden kerroksia. Sotalapset ovat vasta varsin myöhään tunteneet olevansa vapaita puhumaan vaikeista lapsuuskokemuksistaan. Kuvassa siskoset Eeva ja Pirkko ovat lähdössä Ruotsin Hallstahammarissa takaisin kotiin Suomeen vuonna 1945. Kuva: Historian kuvakokoelma / Museovirasto.

turvaamiseksi ja elämän jatkumiseksi.[36] Vaikenemista ja unohtamista ei kuitenkaan pitäisi arvottaa, sillä ne voivat olla keinoja suojella paitsi kertojaa itseään myös hänen lähipiiriään ja yhteisöään.[37] Kokemusten

36 Esim. Kirves 2015; Palmberger 2016.
37 Esim. Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019.

https://doi.org/10.21435/ht.288

käsitteleminen ja niistä kertominen on usein mahdollista vasta myöhemmin, esimerkiksi vasta vanhempien kuoltua tai kollektiivisten keskustelujen ja historian hyvitysprosessin alettua.[38] Aineistoissamme tulee esiin, kuinka vaikeiden kokemusten käsittely on aloitettu vasta biologisten vanhempien, erityisesti äidin, kuoltua:

> Helena: Mun äitihän ei koskaan suostunut puhumaan mun sijoituksesta tai. Se ei suostunut kuunteleen jos mä yritin puhuu sille, että hei tiedätkö, kun musta tuntuu pahalle kun sä jo silloin joit ja muuta niin se laitto sormet korviin ja totes, että mä en haluu tietää, mua ei kiinnosta. – – Se ei koskaan suostunut, se ei koskaan suostunut puhumaan mun lapsuudesta yhtään mitään mun kanssa.[39]

Kirsi-Maria Hytösen haastattelema Helena kertoo, että vasta äidin kuoltua Helena löysi äidin tavaroista dokumentteja, joista hänelle selvisivät huostaanottonsa syyt ja tilanne. Myös Eerika Koskinen-Koiviston aineistossa on esimerkkejä vanhempien vaikenemisesta. Sotalapsena Ruotsissa olleen Annan äiti vaikeni niistä syistä, jotka saivat hänet lähettämään lapsensa pois, vaikka suhtautui myönteisesti esimerkiksi yhteydenpidon jatkamiseen ruotsalaisen kasvattiperheen kanssa lasten palattua kotiin. Annan tulkinnan mukaan asia oli äidille hyvin kipeä kokemus. Lapsesta luopuminen on paitsi inhimillisesti vaikeaa myös kulttuurisesti arvotettua, sillä vanhemmuuteen ja äitiyteen on liitetty vahvoja moraalisia ideaaleja.[40] Perheen hajoamiseen liittyvät kokemukset lukeutuvatkin niihin vaikeisiin lapsuusmuistoihin, joista perheissä on usein vaiettu.

Kysymys vaikeiden kokemusten käsittelyn mahdollisuudesta ja mahdollistamisesta on keskeinen lapsuusmuistojen tutkimuksessa. Tärkeää on kysyä, mistä kulloinkin vaietaan, miten ja millaisissa tilanteissa vaikeista kokemuksista voidaan puhua ja kenellä on oikeus kertoa ja tietää. On myös kiinnitettävä huomiota muistelutilanteeseen ja vuorovaiku-

38 Sotalasten kohdalla esim. Kuusisto-Arponen 2009; Savolainen 2018; Markkola, Malinen & Hytönen 2019.

39 ”Helenan” (synt. 1970–1975) haastattelu 5.9.2018, Päijät-Häme.

40 Äitiyden ideaaleista ks. esim. Säilävaara 2021; Nätkin 1997.

https://doi.org/10.21435/ht.288

tukseen. Kyse ei ole kerrottavuudesta (engl. *tellability*) sen keskustelun ja puheen analyysiin liittyvässä merkityksessä eli kiinnostuksen ja huomion herättämiseksi[41], vaan ennemminkin kerrottavuudesta suhteessa kollektiiviseen muistiin ja kertomuksiin, siihen voiko kollektiivisia kertomuksia haastaa ja hiljaisuuksia rikkoa[42].

Tulkintoja ulkopuolisuuden kokemuksista

Lapsuus on aikaa, jolloin omaksutaan kulttuurisia arvoja ja normeja ja kasvetaan yhteisön jäseneksi. Lapsuutta määrittävät erilaiset siirtymät kuten koulun aloittaminen ja muut mieleen jääneet, poikkeukselliset tapahtumat ja niistä kumpuavat sukupolvikokemukset.[43] Näissä yhteyksissä voi syntyä yhteisön ulkopuolelle jäämisen, kaltoinkohtelun, kiusaamisen ja osattomuuden kokemuksia, jotka määrittävät usein yksilöiden elämänkerrontaa ja maailmankuvaa.

Lapsuusmuistoissa toiset lapset ja aikuiset edustavat lapsen maailman keskeisiä toimijoita ja järjestystä. Kertomus lapsuudesta alkaakin usein ensimmäisistä lapsuusmuistoista ja kodin piiristä, joka koostuu perheestä ja perheenjäsenistä, kodista ja pihapiiristä sekä naapurustosta.[44] Lapsen kokemuksissa ja lapsuusmuistoissa voi korostua paikka, ei niinkään täsmällinen aika tai kronologia.[45] Jotkut kertovat lapsuudestaan ja syntymänsä hetkestä, jolloin kertomus heijastaa sitä kertomusta, joka on kuultu toisilta perheenjäseniltä.[46] Kertomuksissa lapsuudesta yhdistyykin monta ääntä ja näkökulmaa. Kertomus siitä, mistä minä tulen, on osin yhteinen tarina, joka heijastelee oman lähiyhteisön normeja tai arvoja ja joka sovitetaan kerrontatilanteeseen ja nykyhetken kulttuuriseen kehykseen.[47]

41 Esim. Shuman 1986; Ochs & Capps 2001, 33–34.
42 Savolainen 2017.
43 Esim. Tuomaala 2004; Tuomaala 2009; Häkkinen 2014; Vehkalahti & Suurpää 2014, 13–14; Jouhki tässä teoksessa.
44 Laakkonen 2011.
45 Esim. Marcus 1992.
46 Esim. Koskinen-Koivisto 2014, 84–85.
47 Koskinen-Koivisto 2014.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Kuva 3. Lapsuuden tärkeät lelut voivat aikuisena tuoda mieleen sekä lämpimiä, nostalgisiakin muistoja että myös ruumiillisia kokemuksia ja aistimuistoja. Kuvassa savonlinnalaiset tytöt leikkimässä puistossa 1950–1960-luvulla. Kuva: H. A. Turja. Historian kuvakokoelma / Museovirasto.

Lapsuusmuistot voivat vaikuttaa hajanaisilta ja sattumanvaraisilta, mikä on usein harhaanjohtavaa. Lapsuuden historian ja lapsuuden muistitiedon tutkijat korostavat, ettei lapsuuden historian tutkimuksessa tulisi hakea koherenttiutta tai täsmällisyyttä vaan hyväksyä, että lapsen näkökulma on lähtemättömästi erilainen kuin aikuisten.[48] Lapsen maailmaa jäsentävätkin ennen kaikkea leikki ja mielikuvitus, jotka kiinnittyvät lähiympäristön yksityiskohtiin, materiaalisuuteen ja aisteihin.[49] Lapsuuden lelut ja muut arkisetkin esineet voivat houkutella esiin ruumiillisia muistoja, ja tietyt esineet tai valokuvat voivat laukaista voimakkaita ja tiedostamattomia aistimuistoja eli eloisia muistoja (engl. *vivid memories, flashbulb memories*).[50]

48 Fass 2010; Huhn 2018.
49 Siim 2016; Povrzanović Frykman 2016, 96; Huhn 2018.
50 Conway 1995, 1–4, 110; Korkiakangas 1999, 167; Hytönen 2014, 135–136.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Muistojen affektiivisuudesta ja materiaalisuudesta kiinnostuneet muistitietotutkijat ovat huomioineet lapsuusmuistojen kehollisen yhteyden, jota on mahdollista hyödyntää erityisesti vaikeisiin lapsuuskokemuksiin liittyvien muistitietohaastattelujen analysoimisessa.[51] Esineiden ja materiaalisuuden avulla on mahdollista kertoa kipeistä kokemuksista ja lapsen maailmassa abstrakteista ja monitahoisista kauhuista ja peloista, kuten sodasta[52], tai eriarvoisuuden kokemuksista[53]. Kokemukset niukkuudesta ja nälästä saattavat myös ilmetä materiaalisten yksityiskohtien ihmettelynä ja korostamisena, kuten seuraavassa sotalapsen kertomuksessa.

> Eerika: Eli voidaan tosi vapaamuotoisesti aloitta... Ja mä haluaisin tosiaan kuulla sinun elämästä.
> Anna: Ensimmäiset muistikuvat, jotka mulla on, nii on vasta viisivuotiaana. Että se on tosiaan aika outoo, mä oon aina kuvitellu, että lapset muistaisivat jotain aikasemmistakin vaiheista, mutta en tiedä sitte. Min'en muista mitään ennen sitä.
>
> Ja ensimmäinen muisto on sellainen, että on talvi, koska mää istun kelkassa kaks vuotta nuoremman sisaruksen kanssa, ja joku nainen vetää meitä. Ja me olemme menossa Ruotsiin, ja Ruotsi ei sano mitään, mutta on sota. Ja äiti jää kotiin pikkusiskon kanssa, koska tämä oli vauva ja isosiskoo minä en muista siinä vaiheessa ollenkaan, meitä oli neljä tyttöä. Neljä tyttöö oli, yksi oli minua puoltoista vanhempi ja kaks vuotta nuorempi ja... eli -41 on syntynyt tämä nuorin ja vanhin on syntynyt -35. Me asuimme Itä-Suomessa [kaupungin nimi poistettu], joka oli täynnä köyhää kansaa, rupusakkia, jos sanoisin. Talot olivat puisia, pieniä asuntoja. Saattoi olla, että kahdeksan–kymmenen henkinen perhe asui jossakin hellahuoneessa. Sodanjälkeisenä aikana oli puutetta näistä asunnoista. Ja miten minä sanosin, kantovesi pumpulta, siinä lähiössä oli neljä vesipumppua ja se menetteli ihan, että mentiin tuohon

51 Esim. Povrzanović Frykman 2016; Koskinen-Koivisto 2021.
52 Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019.
53 Koskinen-Koivisto 2021.

https://doi.org/10.21435/ht.288

> lähimmäiseen siihen ja joskus talvella kaikki pumput jäätyivät ja piti kiertää kaikki neljä, mistä sai vettä. Mutta tästä mää läksin liikkeelle.
>
> Ja sitten mentiin junalle ja siellä jotku pani meidän kaulaan lappuja. Musta oli aika jännää päästä matkalle, ettemmää osannu ikävoidäkään nii hirveesti. Sitte vaan se oli pettymystä, että ku oli semmosia pieniä lapsia, ihan vauvoja ja sitte isompia, mutta ku ne isommatkin vain itki. Ja minä kun olisin halunnut leikkiä. Että ne oli vaan semmosia tihrusilmiä. Sitte mikä oli ihanaa, niin semmosilta isoilta tarjottimilta, siis lapsesta kaikki näyttää isolta, tarjottiin näkkileipiä, voideltuja näkkileipiä, ai että ne oli sitte hyvää. Mutta siitä matkasta mä en sitte muistakkaa mittää. Sitte me tupsahdettiin sinne Ruotsiin.[54]

Annan ensimmäinen muisto lapsuudestaan paikallistuu Ruotsin-matkan alkuvaiheisiin. Näkkileivät toimivat visuaalisena materiaalisena yksityiskohtana ja tuovat kontrastia lapsuudenkodissa vallinneeseen ja sota-aikana yleiseen niukkuuteen. Varsinaista kertomusta edeltää selitys lapsuudenkodin niukkuudesta, ja ilman tätä tietoa kerrottu ei avautuisi samalla tavalla. Myöhemmin Anna jatkaa kertomustaan kuvailemalla ensimmäistä kotia, jossa hän ja hänen siskonsa oleskelivat varakkaassa, keskiluokkaisessa perheessä. Hän kuvailee uuden kotinsa yksityiskohtia ja vaatteita, joihin hänet ja hänen siskonsa puettiin, sekä sunnuntaipäivällistä, joka sai hänet tuntemaan itsensä paitsi osaksi huolella suunniteltua asetelmaa ja keinotekoista idylliä myös omaa tahtoa vailla olevaksi näyttelykoiraksi. Muistojen materiaaliset yksityiskohdat korostavat yhteiskunnan luokkaeroja, jotka määrittävät monien samaan sodankokeneeseen sukupolveen kuuluvien lapsuuskokemuksia.[55]

Kokemus luokkaerosta toimii havainnollistavana esimerkkinä muistelukerronnan kerroksellisuudesta. Lapsi ei ole todennäköisesti osannut sanallistaa eroja perheiden varallisuudessa ja olosuhteissa sosiaalisen luokan kautta, vaikka onkin havainnoinut eroja ja ehkä jopa pohtinut

54 ”Annan” haastattelu 12.4.2019, Keski-Suomi.
55 Koskinen-Koivisto 2014, 98–103; Koskinen-Koivisto 2021.

https://doi.org/10.21435/ht.288

niiden syitä. Aikuinen osaa nähdä ja nimetä materiaalisuuteen liittyviä eroja luokkaan liittyvillä ilmaisuilla. Aina haastateltavat eivät kuitenkaan tee niin, mutta tutkijoina me huomasimme havainnoivamme luokkaeroja aineistoissa aktiivisemmin kuin kertojat itse. Esimerkiksi Anna kertoo tilanteesta, jossa hänen siskonsa oli saanut heidän ruotsalaisen perheensä äidiltä uuden, kauniin takin. Sisko oli ollut hoidettavana sairaalassa, mutta jälleentapaamisesta Annan muistiin on jäänyt elävästi nimenomaan tämä uusi takki:

> Anna: Sit se rouva oli ompeluttanut meille hienoja pukuja, hienoa pukuja, leninkejä ja kaikennäköstä päällysvaatteista lähtien. Että sitte ku sisko tuli sairaalasta niin, sillä oli niin hieno sininen takki, tummansininen takki, jossa oli niin kuin tässäkin taskut päällepäin, niissä taskuissa ja tässä keskellä oli ruusunpunaiset kuviot. Ja sit oli sit hatussa korvallisella samat ruusunpunaiset kuviot. Että miten mulle on tällainen yksityiskohta jäänyt mieleen?[56]

Kerroksellisuus on haastattelussa hyvin esillä Annan itse esittämässä loppukysymyksessä, jossa hän itsekin ihmettelee, miksi hän muistaa vieläkin niin tarkasti takin kuvioinnin. Aiemmin tässä luvussa esitelty Tanja muistaa myös vastaavan materiaalisen yksityiskohdan. Tanja kertoo, kuinka lastenkodissa elämä oli hänen muistikuviensa mukaan tasaista ja turvallista ja siksi erilaista kuin kotona. Kun koitti hänen syntymäpäivänsä, hän sai lahjan:

> Tanja: Sieltä [lastenkodista] mulla on semmonen muistikuva, että vietetään minun syntymäpäiviä. Mulle tuodaan paketti, mä muistan siinä kauniin punaisen rusetin, mutta en muista mitä lahjassa oli. Se oli jotain suurta ja käsittämätöntä, että semmosen paketin olen saanut.[57]

56 ”Annan” haastattelu 12.4.2019, Keski-Suomi.
57 ”Tanjan” (synt. 1970–1975) haastattelu 14.9.2018, Pohjois-Pohjanmaa.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Tanja täytti viisi vuotta, ja oman syntymäpäivälahjan saaminen oli niin häkellyttävä asia, että hän muistaa lahjan saamisen paremmin kuin lahjan sisällön. Punainen rusetti lahjan päällä toimii elävänä muistona samalla tavalla kuin aiemmin Annan kuvaileman lapsen takin koristeelliset kuvioinnit. Tilanteen konteksti tai muut tapahtumat voivat olla hämärtyneet, mutta muisto materiaalisesta esineestä on voimakas. Anna tai Tanja eivät kumpikaan suoraan viittaa luokkaeroon, mutta meidän tulkintamme mukaan kyse on varallisuuserojen ja elämänpiirien erilaisuuden konkretisoitumisesta lapsen näkökulmasta. Köyhiin, epävakaisiin oloihin tottuneet lapset pääsivät ympäristöön, jossa oli turvallisuutta ja aineellista hyvää, mikä jätti heihin vahvan muistijäljen. Esineet näyttävät merkitsevän näissä elämäntarinoissa enemmän kuin vain yksittäistä materiaalista objektia: ne ovat merkkejä eroista ja muutoksesta, tässä tapauksessa etenkin aineellisesta turvallisuudesta ja uudenlaisesta asemasta aiemmin vaikeassa tilanteessa.

Lopuksi: Muistitietohaastattelun kerroksellinen metodologia

Muistitietotutkimus on syntynyt tarpeesta kuulla ja tuoda esiin niiden yksilöiden ja ryhmien kokemuksia, joiden ääni ei ole kuulunut kirjoitetussa historiassa. Siksi muistitietohaastattelut sopivat hyvin sensitiivisten aiheiden kuten vaikeiden lapsuusmuistojen tutkimukseen. Olemme tarkastelleet muistojen ajallista ja tulkinnallista kerroksellisuutta, haastattelutilanteeseen liittyvää empatiaa ja tutkijan roolia sekä haastattelun vuorovaikutuksessa että tulkintojen tekijänä. Olemme lukeneet aineistojamme toistuvasti ja prosessoineet haastatteluihin liittyviä kokemuksia ja reaktioitamme yhdessä.

Haastattelutilanteesta on tärkeää tehdä turvallinen, mihin liittyy olennaisesti kuuntelijan eettinen asenne eli eettinen valppaus. Eettinen valppaus on kykyä ymmärtää haastateltavan tarpeita ja reagoida tilanteeseen empaattisesti ja tarvittaessa myös inhimillisesti. Tärkeää on tarjota luottamuksellinen ilmapiiri ja kokemus siitä, että lapsuudessa koetun muistelu ja hajanaistenkin kokemusten jakaminen on merkityksellistä.

https://doi.org/10.21435/ht.288

Traumaattinenkin lapsuuden tarina tarvitsee kuuntelijaa, sillä tutkija voi olla kertomuksen ensimmäinen kuulija, jonka reaktioilla on merkitystä kokemuksen tunnustamisen kannalta. Empaattinen ja hyväksyvä kuuntelija kuulee enemmän. Kun kohtaaminen ja tiedon tuottaminen tapahtuvat haastateltavan ehdoilla, toteutuu myös tiedontuotannon eettisyys.

Tulkintoja tehdessä kerronnan jotkin kerrokset saattavat jäädä huomiotta ja osa saa enemmän painoarvoa. Haastattelutilanteessa annetaan tilaa kertojalle, mutta loppujen lopuksi tutkija ottaa kuitenkin tulkitsijan roolin ja vallan. Päätökset painotuksista eivät aina ole tietoisia, mutta niiden pohtiminen ja reflektointi on kiinnostavaa. Olemme kokeneet erityisen hedelmälliseksi tutkijan roolin puntaroimisen yhdessä kollegoiden kanssa keskustellen ja prosessikirjoittaen sekä tässä tekstissä että tutkijan tunteita käsiteltäessä.[58] Vaikeiden lapsuusmuistojen tutkimushaastattelujen tekemisessä kukaan tuskin koskaan tulee valmiiksi. Ne ovat aina yksilöllisiä, herkkiä tilanteita, joihin tulee valmistautua. Kumuloituva kokemus auttaa silti analysoimaan omaa toimintaa, käsittelemään haastattelutilanteeseen ja tutkimukseen liittyviä tunteita ja reflektoimaan näiden limittymistä tutkimuksen tekemisen eri vaiheisiin.

LÄHTEET

HAASTATTELUT

Vanhemmuus sijaishuollossa eläneiden elämänkerronnassa, 1950–1990, 11 haastattelua. Toteutettu syksyllä 2018. Haastattelijoina Kirsi-Maria Hytönen ja Johanna Oksanen. Litteroinut Johanna Oksanen. Haastattelut toistaiseksi Hytösen hallussa.

Ylirajaiset kohtalot – Perhehistoriat sodanjälkeisessä Suomessa, 8 haastattelua. Toteutettu 2018–2019. Haastattelijana Eerika Koskinen-Koivisto. Haastattelut toistaiseksi haastattelijan hallussa.

KIRJALLISUUS

Conway, Martin 1995: *Flashbulb Memories.* Hove & Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Fass, Paula S. 2010: Childhood and Memory. *Journal of the History of Childhood and Youth*, 3 (2), 155–164. https://doi.org/10.1353/hcy.0.0096

58 Suopajärvi ja muut 2019.

Finnegan, Ruth 2006: Family Myths, Memories and Interviewing. Teoksessa *The Oral History Reader.* Toimittaneet Robert Perks ja Alistair Thomson. 2. painos. Lontoo & New York: Routledge, 177–183.

Goldson, Barry 2004: Childhood: An Introduction to Historical and Theoretical Analyses. Teoksessa *Childhood in Crisis?* Toimittanut Phil Scraton. Lontoo & New York: Routledge, 1–27.

Hollan, Douglas N. – Throop, Jason 2011: The Anthropology of Empathy: Introduction. Teoksessa *The Anthropology of Empathy: Experiencing the lives of others in Pacific Societies*. Toimittaneet Douglas N. Hollan ja Jason Throop. New York & Oxford: Berghahn Books, 1–21.

Huhn, Arianna 2018: Biographical Objects, Affective Kin Ties, and Memories of Childhood. *Journal of the History of Childhood and Youth*, 11 (3), 403–420. https://doi.org/10.1353/hcy.2018.0052

Hynninen, Anna 2017: *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa* [verkkoaineisto]. Turku: Turun yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6729-2. Viitattu 1.11.2021.

Hytönen, Kirsi-Maria 2014: *"Ei elämääni lomia mahtunut" Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana* [verkkoaineisto]. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/68335. Viitattu 15.4.2021.

Hytönen, Kirsi-Maria – Malinen, Antti 2018: 'Cos I'm a Survivor': Narratives of coping and resilience in recollections of difficult childhood in post-war Finland. *Ethnologia Fennica*, 45, 55–78. https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.65535.

Hytönen, Kirsi-Maria – Malinen, Antti – Salenius, Paula – Haikari, Janne – Markkola, Pirjo – Kuronen, Marjo – Koivisto, Johanna 2016: *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22 [verkkoaineisto]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74821. Viitattu 9.2.2021.

Hytönen, Kirsi-Maria – Salenius, Paula 2016: Yhteiskunnallisen etnologisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa *Yhteiskuntaetnologia*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala ja Maija Lundgren. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 79–100.

Häkkinen, Antti 2014: "Kun yhteiskunta tuli kylään". Nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaamiset ja -kokemukset. Teoksessa *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Toimittaneet Kaisa Vehkalahti ja Leena Suurpää. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 32–56.

James, Allison – Jenks, Chris – Prout, Alan, 2015: *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity.

Kirves, Jenni 2015: Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytymiseen. Teoksessa *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Toimittaneet Ville Kivimäki ja Kirsi-Maria Hytönen. Tampere: Vastapaino, 257–282.

Kivimäki, Ville 2018: Sodanjälkeisiä hiljaisuuksia. Kokemusten, tunteiden ja trauman historiaa. Teoksessa *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Toimittaneet Marja Tuominen ja Mervi Löfgren. Tampere: Vastapaino, 34–57.

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina – Kuusisto, Anna-Kaisa 2019: Socio-material Belonging – Perspectives for the Intercultural Lives of Unaccompanied Refugee Minors in Finland. *Journal of Intercultural Studies*, 40 (4), 363–382. https://doi.org/10.1080/07256868.2019.1628725

Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työn ja leikin muistelussa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 1999: Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Toimittaneet Bo Lönnqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155–176.

Koskinen-Koivisto, Eerika 2014: *Her Own Worth – Negotiation of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer.* Helsinki: Finnish Literature Society. https://doi.org/10.21435/sfe.16

Koskinen-Koivisto, Eerika 2022: Material Memories – Narrating and Reconstructing Experiences about Displaced Childhood during the Second World War. *Narrative Culture* 9, (1), 109–128. https://doi.org/10.1353/ncu.2022.0005

Koskinen-Koivisto, Eerika – Seitsonen, Oula 2019: Landscapes of Loss and Destruction: Sámi Elders' Childhood Memories of the Second World War. *Ethnologia Europaea*, 49 (1), 24–40. https://doi.org/10.16995/ee.816

Koskinen-Koivisto, Eerika – Thomas, Suzie 2018: Remembering and Forgetting, Discovering and Cherishing. Engagements with Material Culture of War in Finnish Lapland. *Ethnologia Fennica*, 45, 28–54. https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.60647

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2009: The mobilities of forced displacement: commemorating Karelian evacuation in Finland. *Social and Cultural Geography*, 10 (5), 545–563. https://doi.org/10.1080/14649360902974464

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2011: Transnational sense of place: cinematic scenes of Finnish war child memories. *Journal of Aesthetics & Culture*, 3(1), 7178. https://doi.org/10.3402/jac.v3i0.7178

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa – Savolainen, Ulla 2016: The Interplay between Memory and Matter: Narratives of Former Finnish Karelian Child Evacuees. *Oral History*, 44 (2), 59–68.

Laakkonen, Simo 2011: Asphalt Kids and the Matrix City: Reminiscences of Children's Urban Environmental History. *Urban History*, 38 (2), 301–323. https://doi.org/10.1017/S0963926811000423

Laine-Frigren, Tuomas 2019: Children on the move: psychiatric encounters with child evacuees returning to post-war Finland. Teoksessa *Social Class and Mental Illness in Northern Europe*. Toimittaneet Petteri Pietikäinen ja Jesper Vaczy. Lontoo: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429432552-6

Laitinen, Merja – Uusitalo, Taina 2007: Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus*, 15 (4), 316–332.

Malinen, Antti – Tamminen, Tuomo 2017: *Jälleenrakentajien lapset: Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Helsinki: Gaudeamus.

Marcus, Clare Cooper 1992: Environmental memories. Teoksessa *Place Attachment*. Toimittaneet Irwin Altman ja Seth M. Low. New York: Springer, 87–112. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4_5

Markkola, Pirjo – Malinen, Antti – Hytönen, Kirsi-Maria 2018: Conducting Commissioned Research: The Finnish Inquiry on the Failures of Child Welfare, 1937–83. *Scandinavian Journal of History,* 1–20.

Morrison, Heidi 2020: Unchilding by Domicidal Assault: Experiences of Childhood and Home during the Second Intifada. *Jerusalem Quarterly*, 84, 66–86.

Nätkin, Ritva 1997: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset.* Helsinki: Gaudeamus.

Ochs, Elinor – Capps, Lisa 2001: *Living Narrative. Creating Lives in Everyday Storytelling.* Cambridge & Lontoo: Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/9780674041592

Palmberger, Monika 2016: *How Generations Remember. Conflicting Histories and Shared Memories in Post-War Bosnia and Herzegovina*. Lontoo: Palgrave Macmillan. https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/31915

Povrzanović Frykman, Maja 2016: Sensitive Objects of Humanitarian Aid: Corporeal Memories and Affective Continuities. Teoksessa *Sensitive Objects Affect and Material Culture.* Toimittaneet Jonas Frykman ja Maja Povrzanović Frykman. Lund: Nordic Academic Press, 79–104. https://doi.org/10.21525/kriterium.6.d

Savolainen, Ulla 2015: *Kirjoitettu ja muistettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta.* Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.

Savolainen, Ulla 2017: Tellability, Frame and Silence. The Emergence of Internment memory. *Narrative Inquiry*, 27 (1), 24–46. https://doi.org/10.1075/ni.27.1.02sav

Savolainen, Ulla 2018: Miksi historian hyvitykset epäonnistuvat? – Törmäävät muistikäsitykset ja hyvityksen moraali. *Historiallinen Aikakauskirja*, 116 (1), 56–68.

Schrumpf, Ellen 2018: Children and their stories of WWII: A Study of Essays of Norwegian School Children from 1946. Teoksessa *Nordic Childhoods 1700–1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking*. Toimittaneet Reinar Aasgaard, Marcia J. Bunge ja Merethe Roos. Lontoo & New York: Routledge. 263–273.

Sheftel, Anna – Zembrzycki, Stacey 2010: "We Started Over Again, We Were Young": Postwar Social Worlds of Child Holocaust Survivors in Montreal. *Urban History Review* 2010 39 (1), 20–30. https://doi.org/10.7202/045105ar

Shuman, Amy 1986: *Storytelling Rights. The Uses of Oral and Written Texts by Urban Adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511983252

Siim, Pihla Maria 2016: "Family stories untold. Doing Family through Practices of Silence." *Ethnologia Europaea* 46 (2), 74–88.

Souto, Anne-Mari – Honkasalo, Veronika – Suurpää, Leena 2015: Kuuntelemista, sanoittamista ja näkyväksi tekemistä: Tutkijat kiistellyn rasismin äärellä. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaietty. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Toimittaneet Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo. Tampere: Vastapaino, 136–162.

Strandén, Sofie 2009: Trust in the Emphatic Interview. Teoksessa *Oral History. The Challenges of Dialogue*. Toimittaneet Marta Kurkowska-Budzan ja Krzysztof Zamorski. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, 3–13.

Sugiman, Pamela 2004: Memories of Internment: Narrating Japanese Canadian Women's Life Stories. *The Canadian Journal of Sociology*, 29 (3), 359–388. https://doi.org/10.1353/cjs.2004.0049

Suopajärvi, Tiina – Koskinen-Koivisto, Eerika – Korjonen-Kuusipuro, Kristiina – Hytönen, Kirsi-Maria – Hämeenaho, Pilvi 2019: "Tunteilla on väliä: Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa". *Elore*, 26 (2), 42–67. https://doi.org/10.30666/elore.77809

Säilävaara, Jenny 2021: *Pitkään imettäneet äidit – Tutkimus äitien fyysisestä, sosiaalisesta ja emotionaalisesta tilasta* [verkkoaineisto]. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8503-5. Luettu 1.11.2021.

Tuomaala, Saara 2004: *Työtä tekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomaala, Saara 2009: The Bicycle and Bodily Identities of Rural Finnish Youth from the 1920s to the 1940s. *Ethnologia Fennica*, 36, 59–71.

Vehkalahti, Kaisa – Suurpää, Leena 2014: Johdanto: Nuoruus, sukupolvet ja oman elämän kirjoittaminen. Teoksessa *Nuoruuden sukupolvet. Monitieteisiä näkökulmia nuoruuteen eilen ja tänään*. Toimittaneet Kaisa Vehkalahti ja Leena Suurpää. Helsinki Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 5–29.